

Лекція 8. Представництво у цивільному процесі

ПЛАН

1. Поняття і значення процесуального представництва.
2. Види процесуального представництва.
3. Особи, які не можуть бути процесуальними представниками.
4. Повноваження представника в суді та документи, що їх підтверджують.

Поняття і значення процесуального представництва

Представництво у цивільному процесі – це правовідносини, під час яких представник здійснює процесуальні дії від імені та в інтересах особи, яка бере участь у справі, з метою захисту її прав та інтересів.

Сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника (ст. 58 ЦПК).

Процесуальний інститут представництва є відносно самостійним щодо представництва, яке є в цивільному праві. Процесуальне представництво відрізняється від матеріального представництва, зокрема, таким:

1) процесуальне представництво здійснюється в межах цивільної справи, що розглядається судом;

2) метою процесуального представництва є надання особі, яка бере участь у справі, допомоги у захисті прав та інтересів та реалізації її процесуальних прав;

3) допускається так зване "подвійне представництво", коли, наприклад, законний представник доручає ведення справи договірному;

4) в процесі поряд із представником може брати участь (іноді – повинен) довіритель (у справах щодо усиновлення – Сімейний кодекс України);

5) повноваження представника визначаються процесуальним законом, але можуть бути обмежені довіреністю.

Отже, цивільно-процесуальне представництво відрізняється від цивільного функціями і змістом правовідносин, підставами їх виникнення.

ЦПК України відносить представника до кола осіб, які беруть участь у справі, і цим підтверджує, що він наділений юридичною заінтересованістю і є самостійною процесуальною фігурою.

Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника. Процесуальний представник не діє замість сторони у цивільному судочинстві (за винятком законних представників – батьків, опікунів, піклувальників), а діє поряд з нею, на захист її суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Отже, особиста участь у справі громадянина чи органу управління юридичної особи не є перешкодою для реалізації ними права мати у цій справі представника.

Захист у суді прав та інтересів малолітніх осіб, недієздатних чи обмежено дієздатних громадян, їхніми батьками, усиновлювачами, опікунами чи піклувальниками не позбавляє таких громадян права мати субпредставника (договірного представника), оскільки вони самі є законними представниками зазначених осіб (ч. 3 ст. 59 ЦПК України).

Ч. 3 ст. 58 ЦПК передбачає, що юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи). Представляти інтереси юридичних осіб у цивільному процесі можуть також і представники.

Варто зазначити, що повноваження керівників організацій, підприємств, установ, котрі виступають як одноособові органи юридичної особи, підтверджуються документами, що посвідчують їх службове становище, і обов'язково повинні бути представлені до суду, оскільки є підставою для допуску їх до участі у процесі.

Стаття 92 ЦК ч. 1 зазначає, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Тому набувати цивільних процесуальних прав та обов'язків вони можуть також через свої органи. Це правило свідчить про те, що органи юридичних осіб не є судовими представниками, здійснювані ними дії є діями самої юридичної особи, оскільки орган юридичної особи і сама юридична особа становлять єдиний суб'єкт права

Держава та територіальні громади беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник або представник. Наприклад, при представництві держави у Європейському Суді з прав людини участь у справі бере Міністерство юстиції України.

Значення процесуального представництва полягає в тому, що в умовах посилення змагальних засад цивільного процесу особи, які не мають спеціальних юридичних знань не спроможні самостійно захистити свої права та інтереси в умовах складної процедури цивільного судочинства. В такій ситуації професійний і досвідчений представник сприяє ефективному та швидкому захисту прав та інтересів особи.

Види процесуального представництва

У навчальній і науковій цивільно-процесуальній літературі, залежно від підстави виникнення процесуальне представництво, поділяється на види: **законне і договірне (добровільне)**.

Законне (необхідне, обов'язкове) процесуальне представництво виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів: спорідненість, усиновлення, встановлення опіки чи піклування тощо. Воно здійснюється батьками, опікунами, піклувальниками. На його виникнення згоди цих осіб не потрібно.

Особливістю законного представництва є те, що представнику не потрібно згоди особи, яку вони представляють, на вчинення тих чи інших процесуальних дій.

Законний представник компенсує відсутність цивільної процесуальної дієздатності у малолітньої або недієздатної особи і виступає в процесі на захист її інтересів. При цьому необхідно звернути увагу, що стороною (третьою особою) є сам малолітній або недієздатний, як учасник спірних правовідносин.

В судовій практиці мають місце випадки, коли замість дітей, позов пред'являється безпосередньо до їх батьків як відповідачів, або ж батьками в інтересах своїх дітей, як позивачами. Така практика видається неправильною, оскільки фактично відбувається безпідставна підміна суб'єкта, права та інтереси якого захищаються судом.

В таких випадках стороною варто зазначати безпосередньо малолітню особу або недієздатного, а для захисту інтересів цих осіб залучати законного представника.

Відповідно до ч. 1 ст. 59 ЦПК права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

Ст. 39 ЦК України визначає, що фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка. Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун (стаття 41 ЦК).

Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування. Права, свободи та інтереси таких осіб та неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, піклувальники, усиновлювачі чи інші особи, визначені законом (ст. 59 ЦПК). Суд може

залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена.

Відповідно до ст. 18 СК України кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Законне представництво припиняється одразу, як тільки відпала передбачена законом підстава для законного представництва. Так, повноваження батьків, як законних представників, припиняються з моменту досягнення дитиною повноліття. Надалі батьки можуть брати участь в процесі лише за згодою дитини та на основі наданих їм повноважень.

Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам.

Щодо призначення або заміни законного представника судом, то згідно ст. 63 ЦПК у разі відсутності у сторони чи третьої особи, визнаної недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності, законного представника суд за поданням органу опіки та піклування ухвалою призначає опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників.

Також, якщо при розгляді справи буде встановлено, що малолітня чи неповнолітня особа, позбавлена батьківського піклування, не має законного представника, суд ухвалою встановлює над нею відповідно опіку чи піклування за поданням органу опіки та піклування, призначає опікуна або піклувальника та залучає їх до участі у справі як законних представників.

У разі якщо законний представник не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом, суд за поданням органу опіки та піклування замінює законного представника.

Відповідно до ч. 4 ст. 63 ЦПК суд може призначити або замінити законного представника за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам.

Звільнення опікуна чи піклувальника в разі, якщо їх призначив суд, і призначення ними інших осіб здійснюються в порядку, встановленому ч. 2 статті 300 ЦПК, а саме, суд за заявою органу опіки та піклування чи особи, призначеної піклувальником або опікуном, у місячний строк звільняє її від повноважень піклувальника або опікуна і призначає за поданням органу опіки та піклування іншу особу, про що постановляє ухвалу. Суд за заявою особи, над якою встановлено піклування, може звільнити піклувальника від його повноважень і призначити за поданням органу опіки та піклування іншого піклувальника, про що постановляє ухвалу.

Суд розглядає питання про звільнення опікуна або піклувальника в судовому засіданні з повідомленням заінтересованих осіб. Неявка цих осіб не перешкоджає розгляду питання про звільнення опікуна або піклувальника.

Договірне (добровільне, факультативне) представництво виникає на підставі добровільно укладеного договору доручення, трудового договору, членства в громадській організації та з інших підстав.

Представником у цивільному процесі при добровільному (договірному) представництві, насамперед, може бути адвокат. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю (ст. 6 ЗУ "Про адвокатуру та адвокатську діяльність").

Відповідно до ст. 7 ЗУ "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" від 05.07.2012 р. несумісною з діяльністю адвоката є:

1) робота на посадах осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 статті 4 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції" (особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування);

2) військова або альтернативна (невійськова) служба;

3) нотаріальна діяльність;

4) судово-експертна діяльність.

Відповідно до ч. 2. Ст. 60 ЦПК під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 ЦПК. Ними можуть бути родичі та знайомі сторін та третіх осіб у цивільній справі, юрисконсульты юридичних осіб тощо. При цьому закон не передбачає вимог щодо юридичної освіти або досвіду правознавчої діяльності у представника, а також вимог щодо володіння мовою, якою ведеться судочинство. Якщо представник не володіє мовою, якою ведеться судочинство, він має право користуватися послугами перекладача.

Органи або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, представляють у суді їх посадові особи, крім випадків, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі.

Також, відповідно до ч. 4 ст. 60 одна й та сама особа може бути одночасно представником декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними.

Особа, які не можуть бути процесуальними представниками

Одна й та сама особа не може бути одночасно представником іншої сторони, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору або беруть участь у справі на другій стороні. Можна зробити висновок, що зазначена заборона стосується і третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, але беруть участь у справі на другій стороні.

Відповідно до ч. 5 ст. 64 ЦПК у разі припинення повноважень представника на здійснення представництва особи у справі він не може бути у цій самій справі представником іншої сторони, третьої особи на іншій стороні або третьої особи із самостійними вимогами щодо предмета спору. Адвокат не може представляти одночасно двох або більше клієнтів, інтереси котрих є взаємно суперечливими або з високим ступенем вірогідності можуть стати суперечливими. Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат (адвокатське об'єднання) зв'язаний угодою про надання правової допомоги, або якщо є розумні підстави вважати, що передбачуваний розвиток інтересів нового і попереднього клієнта призведе до виникнення суперечності інтересів.

Адвокат не може прийняти доручення, знаючи, що його виконання може суперечити його власним інтересам, інтересам його родичів чи адвокатського об'єднання, членом котрого він є, або суперечитиме його професійним та іншим обов'язкам, партійним чи релігійним переконанням.

Прийняття доручення за таких обставин можливе лише за умови повідомлення клієнту про можливий конфлікт інтересів і отримання письмової згоди клієнта на представництво його інтересів цим адвокатом, а також за умови, що адвокат впевнений, що він зможе зберегти незалежність і об'єктивність своїх висновків та дій, а також дотримання всіх інших професійних та етичних вимог при виконанні цього доручення.

В будь-якому випадку адвокат не може прийняти доручення, в предметі якого безпосередньо зацікавлений він особисто або його близький родич (або партнер,

помічник, член технічного персоналу, член адвокатського об'єднання, до якого належить адвокат), від клієнта, інтереси котрого суперечать інтересам вказаних осіб.

Адвокат, який перебуває в родинних стосунках з іншим адвокатом (батько, мати, син, дочка, рідний брат або сестра, подружжя), не повинен приймати доручення клієнта, знаючи, що його інтереси суперечать інтересам клієнта, якого представляє цей інший адвокат, за винятком випадків, коли обидва клієнти дають на це свою згоду після роз'яснення кожному з них його адвокатом ситуації, що склалася.

Одна й та сама особа може мати кількох представників. У зв'язку із цим постає кілька практичних проблем, пов'язаних із процесуальним представництвом.

Якщо правова позиція кількох представників не збігається, наприклад, один з них визнає факт, а інший – ні, один бажає подати зустрічний позов, а інший – ні, то суд не має підстав вважати, що ці дії представника відповідають інтересам довірителя. Тому, юридично значущими будуть вважатися лише ті дії, які вчиняються за згодою усіх представників. Якщо у справу додатково вступає новий представник і заявляє клопотання про надання йому можливості ознайомитися із матеріалами справи, судове засідання треба відкласти, якщо цей представник об'єктивно не мав можливості ознайомитися із справою раніше. В іншому випадку буде порушено право особи на вільний вибір захисника та право на захист. Дії, вчинені одним представником, а також його правова позиція у справі не є обов'язковими для іншого представника.

Вступ в процес нового представника не позбавляє права брати участь в процесі попереднього представника, якщо суду не подано заяви про скасування повноважень попереднього представника.

Якщо довіреність на представництво в суді видана одночасно на кількох осіб і в довіреності не зазначено, що кожен з представників вправі діяти самостійно, вважається, що представницькі повноваження можуть бути реалізовані лише спільно усіма представниками.

Суд не має права не допустити до справи нового представника, крім випадків, коли як представник бажає вступити у справу особа, яка представником бути не може в силу закону.

Представник має право передоручити виконання своїх повноважень іншій особі, коли це прямо передбачено у виданій йому довіреності. При цьому єдиним доказом передоручення є нотаріально посвідчена довіреність в порядку передоручення. У разі, якщо у справі бере участь як представник, так і особа, якій були передоручені повноваження представника, то представництво здійснює лише перший представник.

Відповідно до ст. 61 ЦПК не може бути представником в суді особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок або є помічником судді, який розглядає справу.

Судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники, (ст. 61 ЦПК).

У ч. 1 статті 61 ЦПК не зазначено судового розпорядника. Однак, очевидно, що й він не може бути представником в суді, оскільки здійснює іншу функцію у процесі.

Судді, слідчі і прокурори не можуть бути договірними представниками в суді у будь-яких справах. Однак ці обмеження не стосуються так званого "статутного" та законного представництва, тобто коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники.

Повноваження представника в суді та документи, що їх підтверджують

Відповідно до ст. 64 ЦПК представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки.

Повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами (ст. 62 ЦПК):

- 1) довіреністю фізичної або юридичної особи – щодо договірного представництва;
- 2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна – щодо законного представництва.

Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою (посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні чи за рішенням суду або за місцем його проживання).

У разі задоволення заявленого клопотання щодо посвідчення довіреності фізичної особи на ведення справи, що розглядається, суд без виходу до нарадчої кімнати постановляє ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи.

Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення.

Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом посадової особи, (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України "Про адвокатуру і адвокатську діяльність".

Відповідність копії документа, що підтверджує повноваження представника, оригіналу може бути засвідчена підписом судді.

Оригінали документів, зазначених у 62 статті ЦПК, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом порядку, приєднуються до матеріалів справи.

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

У разі подання представником до суду заяви, скарги, клопотання він додає довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі немає підтвердження такого повноваження на момент подання відповідної заяви, скарги, клопотання.

Також відповідно до ч. 9 ст. 62 ЦПК довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері (ст. 64 ЦПК). При законному представництві обмеження повноваження представника можливе лише судом в тому разі, якщо дії законного представника суперечать або можуть нашкодити особі, інтереси якої представляє законний представник.

Підстави і порядок припинення представництва за довіреністю визначаються статтями 248 – 250 Цивільного кодексу України.

Про припинення представництва або обмеження повноважень представника за довіреністю має бути повідомлено суд шляхом подання письмової заяви (ст. 64 ч. 4 ЦПК).